

Gladiatorske igre in igre z zvermi so bile zelo popularne tudi v drugih mestih rimskega imperija, tako tudi po mestih v Laciju. Evidenca kaže, tako kot drugod v Italiji, da je te vrste kruta zabava dosegla višek v 2. stoletju po Kr. Igre so organizirali bodisi mestni svetniki in funkcionarji bodisi privatniki, npr. bogati osvobodenci. Povodov zanje je bilo več, npr. *munus ob honorem*: ob nastopu visoke funkcije v mestni upravi; *ob dedicationem*: ob posvetitvi kakšne večje javne zgradbe, dalje ob pogrebi. Včasih so ohranjeni tudi natančni podatki o številu živali, tako so npr. v Minturnah uporabili za *venationes* (igre z zvermi) deset medvedov in sedemnajst rastlinojedcev. Ob pogrebnih igrah v mestu Preneste se je pomerilo deset parov gladiatorjev.

Neglede na to, kdo je mestu finančno omogočil igre, je v italjskih mestih pogosto dokumentirana funkcija upravnika denarja, namenjenega za igre, *curatores munerum*, ki so se delili na upravnike denarja privatnih fondacij (npr. *pecunia Valentiniana* v Pisavru, *munus Tullianum* v Ticinu, itd.) in upravnike javnih iger. Največkrat so to funkcijo opravljali nekdanji visoki mestni uradniki, ki so si v času službovanja pridobili velike izkušnje v upravljanju finančnih sredstev.

Iz Lacija je znanih tudi nekaj epigrafskih dokumentov, na katerih so omenjene igre, ki so bile organizirane v okviru mladinskih športnih in paravojaških organizacij, t.i. *Iuventus: lusus Iuvenalis* oz. *Iuvenum*, ki so morale biti za te organizacije izredno pomembne, kar kažejo združenja, ki so se imenovala po teh igrah, npr. *sodales lusus Iuvenalis* iz Tuskula.

V zadnjem delu avtor obravnava nekaj napisov, ki se nanašajo na gradnjo amfiteatrov in z njimi povezanih zgradb, vendar je ohranjene evidence o tem zelo malo. Knjigo zaključujejo indeksi, ki so sestavljeni iz več razdelkov: na prvem mestu so imena modernih avtorjev in citati iz antične literature; tem sledijo epigrafski indeksi, katerih struktura ustreza obstoječim kriterijem v epigrafski stroki. Na 28 tabelah so objavljene fotografije obravnavanih spomenikov. Z gradivom, ki ga prinaša in ovrednoti, knjiga končuje pregled problematike amfiteatrov v antični Italiji.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Lungo la via dell'Ambra. Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio (I sec. a.C. - I sec. d.C.). Atti del Convegno di Studio (Udine-Aquileia 16-17 settembre 1994). A cura di Maurizio Buora. Udine, Trieste 1996, 414 str., veliko ilustracij.

Akte tega zelo zanimivega simpozija o jantarjevi poti, jantartju in iz jantartja izdelanih predmetov ter romanizaciji, ki je potekala po jantartjevi poti, saj je to uhojeno prazgodovinsko pot prevzela tudi rimska država, je uredil Mazrizio Buora, glavni organizator kolokvija in eden od soavtorjev te publikacije. Buora je tudi prevedel nemške članke v italijanščino, da bi bila knjiga s svojo bogato vsebino italijanski publiki dostopnejša. Simpozij so organizirale tri institucije: Arheološki muzej iz Vidma, zavod za varstvo kulturne in naravne dediščine za Furlansko in Julijsko krajino ter Akademija znanosti in umetnosti iz Vidma.

Nedvomno je bil kolokvij zastavljen zelo ambiciozno, kar se seveda odraža predvsem na vsebini knjige. Ta je pestra in raznolika in nima enotnega značaja, jantartjeva pot pa je rdeča nit, ki teme povezuje bolj ali manj površinsko. Zato je vsebina razdeljena na tri večje sklope, ki so med seboj tesneje povezani. Prvi sklop z osmimi prispevki nosi naslov "Predmeti iz jantartja" (*Gli oggetti d'ambra*). Carina Calvi je pisala o raznih vidikih in problematiki rimskih jantartnih izdelkov iz Akvileje, ki so bili večinoma v Akvileji tudi izdelani in kažejo visoko kakovost. Annalisa Giovannini je prispevala članek o najdbah jantartnih predmetov v akvilejskih grobovih, pri če-

mer je upoštevala tudi arhivske vire o starih izkopavanjih. Luisa Bertacchi daje pregled jantartnih predmetov, ki jih je Arheološki muzej pridobil v letih 1959 in 1989, medtem ko Grazia Bravar obravnava rimske jantartne predmete v muzejskih zbirkah v Trstu. Patrizia Vidoni se je posvetila problematiki jantartnih predmetov, ki jih hrani Narodni muzej v Budimpešti in katerih provenienca največkrat ni zanesljivo znana. Janos Gomori je analiziral jantartne predmete, ki so bili najdeni v Skarbanciji (zdaj Sopron), Ivo Fadič pa predmete iz Argirunta (zdaj Starigrad pri Zadru). Zadnji prispevek v tem delu knjige je članek Ernsta Künzla o jantartnem kipcu Venere s sandalom iz Portugruara, ki je za nas zanimiv zato, ker je bil podoben kipec najden pred nekaj leti tudi v Kobaridu.

Sledi drugi, najboljšežnji del knjige, ki nosi naslov "Od Jadrana do Donave" (*Dall'Adriatico al Danubio*), v katerem je zbranih enajst člankov o najrazličnejši tematiki, ki zadeva ta prostor v zgodnji rimski dobi. Franca Maselli Scotti poudarja emporialni značaj Akvileje, ki ji bila po vsej verjetnosti končna destinacija jantartja z Baltika, kjer so ga nato v akvilejskih delavnicah predelovali in jantartne predmete prodajali širom po imperiju. V poznem prazgodovinskem obdobju je na tem prostoru imela pomembno vlogo tudi Adrija, ki je bila posrednik med etruščanskim in venetiskim svetom. Ruggero F. Rossi v članku "Jantartjeva pot in *Caput Adriae* v času romanizacije" na novo osvetli ozadje histsrke vojne in meni, da je prihod Galcev izza Alp na območje bodoče Akvileje v tem prostoru povzročil neke vrste ekonomsko-trgovsko krizo, ki je bila predvsem vzrok za histsrsko vojno. Vzhodni del severnojadranskega prostora je bil mnogo prej romaniziran kot se na splošno misli, k čemur je pripomogla predvsem ustanovitev Akvileje.

Claudio Zaccaria je obravnaval razne vidike emporijev na severnojadranskem prostoru, predvsem Akvileje in Tergesta. Maurizio Buora je zbral gradivo o vojaštvu ob jantartni poti in v članku obravnaval del vojaške materialne kulture, predvsem nekaj manjših predmetov vojaške noše in konjske vprege ter vojaške napise. Margherita Bola se je posvetila vlogi severnojadranskega prostora pri izdelovanju in trgovanju z bronastimi posodami v poznorepublikanskem obdobju in zgodnjem principatu. Stefan Demetz je za isto obdobje in več ali manj isti prostor obdelal tipe fibul, Elena di Filippo Balestrazzi pa nekatere tipe oljenk. Dva prispevka sta posvečena rimskim kamnitim spomenikom iz najdišč ob jantartjevi poti. Monika Verzár-Bass je analizirala nagrobne spomenike; ugotavlja, da za več tipov stel na jugovzhodnoalpskem območju ni pravih paralel v severnojadranskem prostoru, predvsem ne v Cisalpinski Galiji. Meni, da so na nastanek teh stel utegnile vplivati balkansko-severnogrške stele iz helenističnega obdobja. Ugotavlja tudi, da iz grške mitologije vzeta motivika, ki je tako pogosta na noriško-panonskih nagrobnih ploščah in edikulah, ni vezana na - po njenem mnenju kasnejši - pojav teh motivov na atiških sarkofagih, ki se v zgodnjem 2. stoletju pojavijo v mestu Rimu in drugih italjskih mestih. Sergio Rinaldi Tuffi obravnava le motiv stoječega vojaka na nagrobnikih, ki pa ni posebej značilen za najdišča ob jantartjevi poti in Obdonavje, temveč za germanske province, ima pa vzore v severnoitaljskih spomenikih. Titus Kolnik je obravnaval razne vidike trgovskih stikov med barbarikom ob srednji Donavi ter severno Italijo v 1. stoletju po Kr. Poleg drobnih najdb, predvsem keramike, se je ustvil ob problematiki zanimive, neokrašene nagrobne plošče Kvinta Atilija Prima, ki je bila leta 1976 najdena kot spolija v romanskem delu ene od cerkva v Boldogu. Atilij Primus je živel 80 let in bil najprej stotnik 15. legije (po vsej verjetnosti je izviral iz severnojadranskega prostora), pozneje pa je deloval predvsem kot trgovec, *negotiator*. Atiliji so imele, kot vse kaže, sekundarni center v Skarbanciji, Primus pa je bil po vsej verjetnosti naseljen v Karnuntu, na mejnem območju med imperijem in barbarikom. Jerzy Wielowiejski je

obravnaval pomen jantarjeve poti za stike med Italijo in severnimi ljudstvi v luči nedavnih raziskav.

V tretjem najkrajšem delu knjige je objavljenih osem člankov različne vsebine, ki so predvsem posvečeni problematiki posameznih najdišč oz. območij v obravnavanem prostoru (*Alcune realtà regionali*). Paola Càssola Guida in Serena Vitri sta obravnavali trgovske stike v poznolatskem obdobju med Jadrantom in transalpinskim območjem v Furlaniji in Julijski krajini. Verena Vidrih Perko je v sintetičnem prispevku podala pregled romanizacije Slovenije v luči izkopavanj in raziskav v zadnjih petih letih, predvsem na osnovi materialne kulture. Podaja pregled raziskovanja pozne antike in obsežen seznam literature. Irena Lazar poda kratek pregled zgodovine Celeje in komentar k nekaj novim in starim najdbam. Jenő Fitz je na kratko in brez opomb (njegov prispevek je edini brez kritičnega aparata) orisal odnos avtohtonega prebivalstva do uvajanja rimske oblasti. Werner Jobst je prispeval članek o Karnuntu, Klara Kuzmova in Jaroslav Tejral sta z različnih vidikov obravnavala trgovske povezave med Rimljani in Germani ob srednji Donavi, Jaroslav Peška pa je objavil rezultate izkopavanj knežjega groba v Mušovu.

Na koncu knjige so indeksi, in sicer abecedni seznam antičnih virov ter abecedni seznam geografskih imen. Indeksi niso vedno sestavni del objavljenih aktov kongresov in kolokvijev, so pa zato toliko bolj dobrodošli, saj bi bila knjiga brez njih veliko manj uporabna. Kot kažejo naštetih prispevki in različne teme, je knjiga zanimiva za zelo širok krog strokovne publike, saj posega na področje prazgodovine, antične zgodovine, epigrafike, provincialne in klasične arheologije, muzeologije ter spomeniškovarstvene problematike.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Sheila McNally: *The Architectural Ornament of Diocletian's Palace at Split*. BAR International Series 639. Tempus Reparatum, Oxford 1996. ISBN 0 86054 823 6. 78 strani, 99 slik, 14 risb.

Knjiga o arhitektonskih ornamentih Dioklecianove palače v Splitu je eden od rezultatov dolgoletnega hrvaško-ameriškega sodelovanja. V študiji je avtorica želela dokumentirati vse obstoječe ornamente ter analizirati njihove povezave v stavbo.

Uvodno poglavje daje dober kratek pregled stanja raziskav arhitektonskega okrasa v Dioklecianovi palači ter hkrati tudi pregled za ves imperij na prehodu iz 3. v 4. stol. V poglavju "slovar okrasa" so definirani vzorci, posamezni okrasni elementi, predstavljeni materiali in tehnike. Osrednje poglavje povezuje okras s posameznimi stavbami. Delo zaokrožuje "register" - to je katalog najdb po stavbah oziroma delih palače, s širokim komentarjem nekaterih skupin gradiva. V dveh obsežnejših dodatkih sta analizirana friz v mavzoleju in kasetirani strop v Jupitrovem templju.

V ornamentiki cesarskih stavb se prepletajo različne teme: religiozne, državna propaganda in privatna plat, z izražanjem veselja do življenja. Poudarki so bili odvisni od programa. Avtorica je Dioklecijanovo palačo v Splitu primerjala s sočasnimi zgradbami, posebno z Galerijevima rezidencama v Solunu in Romulijani (Gamzigrad). Palačo v Solunu krasijo politični spomeniki, ki se nanašajo na posebne zgodovinske dogodke. V Gamzigradu je poudarek na povezavi harmonične vlade in uživanja sadov narave. Palača v Splitu je imela tudi ceremonialno funkcijo, čeprav so bile ceremonije verjetno drugačne kot na velikih dvorih. Okrasni elementi so bili namenjeni temu, da naredijo vtis na obiskovalca. Fasada z morske strani je načrtovana za pogled od daleč; večina obiskovalcev naj bi prišla po kopnem - vrata proti Saloni so najpomem-

bnejša. Dekoracija se stopnjuje, tako kot obiskovalec prihaja v notranjost palače. Količina in način izdelave okrasa se razlikujeta po posameznih stavbah in jim dajeta različen značaj, po drugi strani pa jih povezujeta v celoto. Arhitektonski okras je bil narejen v apnencu, tako da tvori močne svetlobne kontraste. Groba izdelava kaže, da je bil verjetno prekrit s štukom in barvan. V starejših ali sočasnih gradnjah prevladuje marmorni okras. Dioklecijanova palača torej predstavlja prehod k poznejšemu obdobju, ko so marmor na stenah nadomestili mozaiki in slikanje.

V času tetrahrije so po naročilih cesarjev potekala velika gradbena dela na mnogih konci imperija. V Splitu ni bila za izvajanje klesarskih del zadolžena ena sama delavnica, ampak cela vrsta obrtnikov, ki prej verjetno niso imeli med seboj posebne zveze. Del obrtnikov je gotovo prišel iz Salone. Vidijo pa se tudi povezave z Malo Azijo (Pamfilijo) in z Rimom. Izvajalcem je bilo v podrobnostih puščeno precej svobode.

Mavzolej krasijo staromodni motivi, ki jih najdemo na nagrobnih spomenikih navadnih Rimljanov eno generacijo prej (eroti, maske, lov, tekma). To konzervativno sporočilo brez cesarskega kulta ali apoteoze kaže na neposreden Dioklecijanov vpliv. V Jupitrovem templju, enem zadnjih poganskih svetišč, grajenih v rimskem svetu, je avtorica posebej analizirala obokan kasetiran strop, pri katerem se motivika povezuje na eni strani z maloazijsko Pamfilijo na drugi strani pa s samim Rimom.

Knjiga prinaša temeljit pregled arhitektonskega okrasa v palači in ga odlično umesti v najširši umetnostni in zgodovinski prostor v času tetrahrije. Poleg širokega pogleda daje študiji še poseben pomen prikaz odzvanjanja klasične rimske umetnosti in uveljavljanja novosti, ki napovedujejo značilnosti pozne antike.

Jana HORVAT

Franz Mandl: *Das östliche Dachsteinplateau. 4000 Jahre Geschichte der hochalpinen Weide- und Almwirtschaft*. V: Günter Cerwinka, Franz Mandl (ured.): *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge*. Bd. 1. Mitteilungen der ANISA 17, Heft 2/3, 1996. Verein ANISA, Gröbming 1996. 165 strani, veliko slik.

Vzhodna Dachsteinska planota je 280 km² razsežno visokogorsko področje z več kot 100 živimi in opuščeni planinami. Od leta 1980 proučuje življenje v tem delu visokogorja društvo ANISA, ki izdaja revijo *Mitteilungen der ANISA* in vanjo vključene monografije.

Knjiga Franza Mandla predstavlja zgodovino poselitve vzhodne Dachsteinske planote in je sad dvajsetletnih arheoloških raziskovanj. Gre za dolgotrajen in izrazito interdisciplinaren projekt, ki uporablja arheološke, zgodovinske in etnološke vire ter proučuje tudi razvoj favne in flore ter spreminjanje klime s pomočjo palinologije in dendrokronologije. Druga knjiga (izid l. 1997) bo objavila članke različnih avtorjev s področja naravoslovja, zgodovine in arheologije.

Arheološke terenske raziskave v visokogorju imajo zaradi oddaljenosti najdišč in vremenskih okoliščin ekspedicijski značaj, tako da so posebej naporne in drage. V Dachsteinskem pogorju so bili uporabljeni kar najbolj racionalni načini raziskovanja. Osredotočili so se predvsem na območja opuščeni planin. Odkrivanje najdišč je bilo mogoče predvsem z dobrim poznavanjem geografskih in klimatskih pogojev. Na odkritih lokacijah so risali na površini vidne tlorise objektov (kamnite temelje), območje pregledali z iskalcem kovin ter kopali majhne površinske sonde. V kulturno plast so posegli samo toliko, da so dobili vzorce oglja za radiokarbonske da-